

เทศน์อบรมพระ ณ วัดป่าบ้านตาด
เมื่อวันที่ ๑ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๒๓

ความยึดยาวของภพชาติ

สิ่งที่เราแก้เราถอดถอนที่เราพยายามซึ่งเรียกว่าความเพียรอยู่เวลานี้ เป็นสิ่งที่ฝังอยู่ในจิตใจของสัตว์โลกมานานแสนนานนับไม่ถ้วน ในภพชาติหนึ่งๆ ของแต่ละบุคคลและสัตว์ทั่วหน้าเหล่านั้น ไม่มีอันใดยึดยาวยิ่งกว่าภพชาติที่ต่อเนื่องกันมาโดยลำดับ เพราะอำนาจแห่งเชื้อที่ฝังพืชไว้ภายในใจ พอฝังพืชไว้แล้วก็ออกมาเป็นต้นผลคือ ชาติ แล้วก็ ปี ทุกๆ เลยละทีนี้ สิ่งนี้ถ้าไม่มีผู้ฉลาดแหลมคมมาแนะนำสั่งสอนอุบายวิธี และชี้บอกสิ่งเหล่านี้ว่าเป็นภัยต่อสัตว์โลกแล้ว จะไม่มีใครทราบได้เลย เพราะเป็นสิ่งทีละเอียดยิบมากในไตรภพ คือธรรมชาตินี้ละเอียดที่สุด

มีพระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์เท่านั้น ที่พยายามขุดค้นบุกเบิกมาโดยลำดับลำดับ และได้ตรัสรู้ถ่ายทอดกันมาเรื่อย ๆ คำว่าตรัสรู้ก็คือรู้แจ้งเห็นจริงในสิ่งนี้ การพยายามประกอบบำเพ็ญบารมี หรือประกอบความเพียรทุกประการ ก็เพื่อจะแก้จะถอดถอนสิ่งนี้แต่ยังไม่ชัดเจน ต่อเมื่อได้เข้าบำเพ็ญจนถึงวาระที่จะผ่านพ้นสิ่งเหล่านี้ไปได้ และได้ผ่านพ้นสิ่งเหล่านี้ไปแล้วโดยสมบูรณ์ เรียกว่าจิตบริสุทธิ์เต็มทีเพราะหมดจากสิ่งเหล่านี้แล้ว จึงสามารถรู้ได้อย่างชัดเจน และทรงบัญญัติตั้งชื่อตั้งนามสิ่งเหล่านี้ว่าคือกิเลสนี้เป็นเรื่องใหญ่ และแยกประเภทออกซึ่งเป็นรากเหง้าเค้ามูลจริง ๆ คือ ความโลภ ความโกรธ ความหลง ความหลงแสดงตัวออกมาจากอวิชชา อวิชชาจริง ๆ แล้วไม่ได้หลงตัวเองแต่ทำสัตว์โลกให้ลุ่มหลงได้เพราะอวิชชา นี้ท่านให้ชื่อว่ากิเลส

คำว่ากิเลสนี้ไม่มีที่อยู่นอกจากจิตของสัตว์โลกเท่านั้น อยู่กับจิต ฝังอยู่ภายในจิตอย่างแนบสนิทไม่มีทางทราบได้ ใครจะเรียนวิชาแขนงใด จบไตรเพทมาก็ตาม ในแหล่งโลกธาตุนี้ไม่มีทางที่จะทราบเรื่องเหล่านี้ และไม่มีทางจะทราบวิธีการแก้ไขสิ่งเหล่านี้ได้ นอกจากวิชาธรรมคือพระพุทธเจ้าทั้งหลายที่ท่านทรงดำเนิน วิชาธรรมเท่านั้นที่จะสามารถทราบสิ่งเหล่านี้ ว่าเป็นภัยแก่ตัวเองและสัตว์โลกทั่วๆ ไปได้ และพยายามค่อยๆ เชี่ยวชาญค้นแยกแยะด้วยอุบายวิธีต่างๆ มีศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา เป็นสำคัญ จนสามารถแยกแยะได้ตั้งพระพุทธเจ้าของเราองค์ปัจจุบันเป็นตัวอย่าง

ทรงฝึกฝนอบรมพระองค์ทรงมานจนถึงขั้นสลับสไล ก็เพื่อแก้หรือปราบปรามสิ่งเหล่านี้ที่เป็นภัยให้ออกจากพระทัย แต่ก็ไม่สามารถเพราะไม่ถูกวิธี ทรงย้อนกลับเข้ามาสู่อานาปานสติอันเป็นวิธีที่ถูกต้อง พร้อมทั้งสมณะและวิปัสสนา ตลอดวิปัสสนาญาณรวมอยู่ในขั้นนี้ทั้งหมด เพราะคำว่าอานาปานสตินี้มีทั้งขั้นสมณะ มีทั้งขั้นวิปัสสนาและวิปัสสนาอย่างละเอียด โดยอาศัยอานาปานสติเป็นรากฐานแห่งสมณะก่อน เมื่อละเอียดเข้าไปจิตใจก็ซึมซาบออกไปเป็นปัญญาพิจารณา จนกลายเป็นวิปัสสนาญาณ

ท่านจึงสอนไว้ว่ากำหนดลมหายใจเข้าออก คือการกำหนดลมเข้าออกในเบื้องต้นก็ทราบเพียงลมเข้าลมออกเท่านั้น ต่อไปเมื่อกำหนดรู้ด้วยสติ ลมเข้าลมออกก็ค่อยแผ่วเบาลงไปๆ ถึงขั้นละเอียด พอถึงขั้นละเอียดแล้วจิตสงบ ความสงบนี้เป็นบาทฐานแห่งวิปัสสนา พระองค์ก็ทรงถือเอาความสงบนี้เป็นบาทฐานหรือเป็นต้นทุน เป็นที่ก้าวขึ้นสู่ความเยือกเย็น จึงเคลื่อนไหวทางกิริยาของจิตได้แก่พระปัญญาพิจารณาถึงเรื่องปัจเจกการ อวิชชาขบขจุจยา สงขาราสงขารขบขจุจยา วิญญานัน นี้เข้าสู่กระแสของจิต โดยประสลับประสานกันกับส่วนร่างกาย

พอออกจากร่างกายแล้วก็ยังเป็นอานาปานสติส่วนละเอียด ก็พิจารณาถึงเรื่องความเคลื่อนไหวของจิตที่แสดงมาเป็นสังขาร ซึมซาบออกมาเป็นสัญญา ตลอดถึงแยกออกเป็นวิญญาน ถอยหน้าถอยหลัง หลายครั้งหลายหนด้วยความสนพระทัย อยากทราบความจริงที่มีอยู่นั้นซึ่งกำลังแสดงความจริงอยู่ตามหลักธรรมชาติของตน ปัญญาย่อมทรงทราบได้เป็นลำดับ ๆ จนสามารถแทงทะลุปรุโปร่งไปหมด จึงเรียกว่าวิปัสสนา

เคลื่อนย้ายจากฐานแห่งสมาธิคือความสงบ แล้วก็แปรสภาพสู่วิปัสสนาญาณคือความละเอียดแห่งปัญญา จึงกลายเป็นวิปัสสนาญาณหยั่งทราบ สามารถทำลายกิเลสอาสวะ ซึ่งเคยหมักหมมหรือเคยฝังอยู่ภายในพระทัยของพระองค์มาเป็นเวลานาน ให้แตกกระจายในขณะนั้น เช่นเดียวกับความมืดซึ่งเคยมีมาตั้งกับตั้งกลับก็ติดตาม แต่พอเปิดไฟฟ้าขึ้นเท่านั้น ความมืดนั้นไม่ได้มีที่อ้างไม่มีที่ยืนยัน ไม่มีที่แข็งข้อได้ว่าข้าพเจ้าได้เคยมืดดำอยู่กับโลกอันนี้มาเป็นเวลานานแล้ว แม้จะเปิดไฟขึ้นมาข้าพเจ้าไม่ยอมหนีจากความมืด ไม่ยอมกลายจากความมืดไปเป็นความสว่าง พอไฟเปิดขึ้นเท่านั้นความมืดทั้งหลายก็กระจายตัวออกไปทันที มีแต่ความสว่างขึ้นในขณะเดียวกัน

นี่เมื่อปัญญาได้หยั่งทราบรอบจิตทุกด้าน ไม่มีมุมใดที่เหลืออยู่เลย แล้วความสว่างจ้า จิตที่บริสุทธิ์ก็แสดงขึ้นมาเต็มที่ นั่นเรียกว่าท่านตรัสรู้ สิ่งที่เคยฝังจมมาพาให้

เป็นพืชแห่งความเกิดแก่เจ็บตายมานานแสนนาน ก็ได้พังทลายลงแล้วด้วยวิปัสสนาญาณที่ยิ่งทราบละเอียดทั่วถึง สลัดปัดทิ้งไปหมดด้วยพระปัญญา จึงได้ทรงนำธรรมนี้ออกมา แยกประเภททั้งกิเลสประเภทนั้น ๆ ทั้งธรรมเครื่องกำจัดกิเลสประเภทนั้น ๆ จะควรทำอย่างไรต่อกัน

จึงมีวิธีการมากมายตามแต่จริตนิสัยของนักปฏิบัติหรือพุทธบริษัททั้งหลาย จะชอบในวิธีการใดบรรดาวิธีการทั้งหลายที่ทรงแสดงไว้แล้วนั้นแล้วนำมาประพุดติปฏิบัติ เช่นกรรมฐาน ๔๐ เป็นต้น นี่ยกออกมาแยกออกมาเป็นอาการ ๆ ซึ่งล้วนแล้วตั้งแต่เป็นวิธีการที่จะทำจิตให้สงบ และก้าวเข้าสู่วิปัสสนาจนกระทั่งถึงความหลุดพ้นได้ เช่นเดียวกัน นี่มีพระพุทธเจ้าเท่านั้น และมีวิชาธรรมนี้เท่านั้นที่สามารถทำลายสิ่งที่ลึกลับฝังอยู่ในจิต ให้เกิดเป็นพืชเป็นผลสืบเนื่องกันเป็นความทุกข์เหมือนลูกโซ่มา โดยลำดับนี้ ได้ขาดกระจายออกไปจากใจ มีวิชาธรรมเท่านั้น ไม่มีวิชาใดในโลกนี้จะสามารถทำลายสิ่งเหล่านี้ได้นอกจากวิชาธรรม

ในวิชาธรรมทั้งหลายท่านก็สรุปความลง เพื่อให้เหมาะสมกับผู้ปฏิบัติ ย่นเข้ามาว่า ศีล สมาธิ ปัญญา ย่นเข้าไปจริง ๆ ก็มีสมาธิกับปัญญานี้ซึ่งเป็นหลักใหญ่ เพราะศีลเป็นผู้รักษาอยู่แล้วด้วยดี สมาธิเพื่อตะล่อมจิตเข้ามาสู่ความสงบจะได้มีกำลัง และมีความอึดตัวไม่วอกแวกคลอนแคลน ไม่หิวไม่โหยกับอารมณ์ต่าง ๆ ที่เคยสัมผัสสัมพันธ์กันอยู่ตลอดเวลาไม่มีความอึดพอในอารมณ์นั้น ๆ เมื่อจิตได้รับการบำเพ็ญโดยทางสมณะ จะเป็นวิธีใดบาทใดบาทใดแห่งธรรมที่นำมากำกับใจ เพื่อความเป็นสมณะก็ตาม จิตย่อมมีความสงบตัวเข้ามา

เมื่อจิตมีความสงบตัวเข้ามาแล้วย่อมมีพลัง เพราะกระแสของจิตที่ซ่านไปในที่ต่าง ๆ นั้นรวมตัวเข้ามาสู่ความรู้ดวงเดียวคือจิต เมื่อจิตได้รวมกระแสเข้ามาสู่จุดเดียว ย่อมเป็นกำลังและมีความอึดตัว ไม่หิวไม่โหยกับอารมณ์ต่าง ๆ ที่เคยสัมผัสสัมพันธ์ ที่เคยหิวเคยโหยอยู่ตลอดเวลา นั้น มีแต่ความอึดเฝือกความสงบเย็นใจ จากนั้นก็นำจิตที่มีความอึดตัวในขั้นนี้ออกพิจารณาทางด้านปัญญา จะพิจารณาเรื่องอสุภะอสุภังความปฏิกุลโสโครกในสิ่งต่าง ๆ ในร่างกายของตนทั้งภายนอกภายในหมดทั้งร่างนี้ และร่างกายของบุคคลอื่นสัตว์อื่นทั่วแดนโลกธาตุให้เห็นเป็นสภาพเหมือนกันนี้หมด นี้เรียกว่าวิปัสสนาปัญญา

จิตเมื่อมีความสงบตัวอึดตัวแล้วเราพาทำงานแยกแยะพิสูจน์สิ่งต่าง ๆ โดยทาง

วิปัสสนา ย่อมยอมทำงานให้เราอย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วย ไม่เกลไถลเพราะความหิวโหย จุดลากไป เพราะฉะนั้นสมาธิจึงเป็นเครื่องหนุนปัญญา ลบล้างกันไปไม่ได้ สมาธิกับปัญญาเป็นคู่เคียงกัน เมื่อปัญญาได้พิจารณาร่างกายส่วนต่าง ๆ ย่อมจะซึมซาบเข้าไปถึงส่วนทั้งหลายที่มีอยู่ภายในร่างนี้ทั่วถึงกัน จะพูดถึงเรื่องอสุภะคือความปฏิกูลโสโครก ในร่างกายทั้งภายในนอกภายใน เต็มไปทั้งร่างนี้ก็เห็นได้ชัดด้วยปัญญา จะแยกออกไปพิจารณาสีภายนอกให้เป็นอสุภะอสุภังเหมือนกันก็เป็นได้เช่นเดียวกัน เพราะเป็นสภาพเหมือนกัน

ถ้าพิจารณาถึงไตรลักษณ์ จะเป็นไตรลักษณ์ใดก็ตามไม่สำคัญ ไม่จำเป็นจะต้องพิจารณาทั้ง ๓ ไตรลักษณ์ในเวลาเดียวกัน เรามีความหนักแน่นมีความสนใจมีความถนัดในไตรลักษณ์ใด จิตย่อมสัมผัสสัมพันธ์กับไตรลักษณ์นั้น นำไตรลักษณ์นั้นเข้ามาพิจารณาเทียบเคียง เช่น อนิจจัง ความแปรสภาพ เราจะเห็นความแปรสภาพอยู่ทุกขณะของร่างกายและอาการของจิต เป็นที่ซาบซึ้งถึงจิตว่าเป็นความจริงอย่างนั้นแน่นอนทุกขุ ก็เหมือนกัน เรื่องความเป็นทุกขุ มีตรงไหนที่ไม่เป็นทุกขุ มันก็เป็นเหมือนกัน ก็ซึ้งในเรื่องความทุกขุที่อยู่ในท่ามกลางแห่งความทุกขุแท้ ๆ

จิตของเรานี้อยู่ในท่ามกลางแห่งความทุกขุความทรมาน ความบีบคั้นบังคับอยู่ตลอดเวลา ทำไมจึงรื่นเริงบันเทิง จึงว่าจะมีความสุข มีความสุขที่ไหนนอกจากมีแต่ลมแต่แสง หลักระรุมชาติแท้ๆ จิตนี้ถูกบีบอยู่ด้วยอำนาจของกิเลสตัณหา พร้อมทั้งผลของมันที่แสดงออกมาให้เป็นความทุกขุความทรมานใจ ผลิตออกเป็นร่างกายขึ้นมา เพราะพิษแห่งอวิชชา นั้นก็คือก้อนแห่งความทุกขุ แน่ะ เราพิจารณาแยกแยะไปอย่างไร มันก็เป็นทุกขุไปได้ทุกแขนงทุกแง่ทุกมุมตามแต่ความถนัดใจ จนถึงกับซึ่งจริงๆ ภายในจิตใจ จะพิจารณาเป็น อนตตฺตา เราจะหาสาระแก่นสาร หาสัตว์หาบุคคลหาเราหาท่าน หาของเราของเขาหาที่ไหน มันเป็นสภาพแห่งความจริงอันหนึ่ง ๆ ที่ปรากฏตัวอยู่เท่านั้น

ธรรมทั้ง ๓ ประเภทคือไตรลักษณ์นี้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เป็นแต่เพียงว่าอาการ เหมือนกับข้างหน้าข้างหลัง ข้างซ้ายข้างขวาของบุคคลคนหนึ่งเท่านั้น แต่อาศัยร่างกายนี้เป็นรากฐาน ข้างหน้าข้างหลัง ข้างซ้ายข้างขวาออกจากร่างกายอันนี้ นี้วัตถุหนึ่งๆ อาการหนึ่งๆ นั้นเหมือนกับร่างกาย ไตรลักษณ์ก็อยู่ด้วยกันนั้นทั้ง ๓ เพราะฉะนั้นการพิจารณาไตรลักษณ์ใด จึงสามารถซึมซาบไปถึงไตรลักษณ์ทั้งหลายได้

โดยไม่ต้องสงสัย สุตท้ายก็ลงใน ธมฺมา อนตฺตา ไม่นอกเหนือไปจากนี้ได้เลย ริงเข้าถึง
นั้นทีเดียว นี่การพิจารณาของจงทำให้จริงให้แจ้ง

ของจริงมีอยู่แล้วในร่างกายและจิตใจของเรา ไม่เคยเสื่อมคลายไม่เคยสูญ
หายไปไหน ไม่เคยด้อยไม่เคยลดความจริงของตนลงไป พูดถึงเรื่อง อนิจจัง ก็ดี ทุกข์
ก็ดี อนตฺตา ก็ดี พูดถึงเรื่องความเกิดแก่เจ็บตาย ความสลายพลัดพรากประการต่าง ๆ
มันก็มีสมบุรณ์อยู่ที่ร่างกายและจิตใจของเรา นี้ คำว่าจิตใจของเรา มันมีวิชาอยู่ใน
นั้น เราจึงต้องพูดอย่างนี้ ถ้าบริสุทธิ์แล้วจิตไม่เข้ามาเกี่ยวข้อง แต่ที่มันไม่บริสุทธิ์
ธรรมชาติซึ่งเป็นสมมุติที่มันมีอยู่ภายในจิตใจ จึงต้องเรียกถึงร่างกายจิตใจ มันเป็น
อนิจจัง ทุกข์ อนตฺตา ตาม ๆ กันไปหมด เพราะไตรลักษณ์มันก็มีอยู่ภายในใจ ใจมี
สมมุติ ใจมีพีช ใจจึงต้องเป็นสมมุติ ใจจึงต้องเป็นไตรลักษณ์ได้ เราต้องแยกต้องแยะ
ให้ถึงเหตุถึงผลถึงหลักถึงฐานของมันถึงจะปลดเปลื้องไปได้

ทุกสิ่งทุกอย่างที่เราดำเนินอยู่เวลานี้ไม่มีอะไรขาดตกบกพร่องหรือด้อยกว่าครั้ง
พุทธกาล ที่พระพุทธเจ้าและพระสาวกทั้งหลายท่านทรงบำเพ็ญและดำเนินกันมา ถ้า
พูดถึงเรื่องสติปัญญาที่ทรงสอนแบบเดียวกัน การพิจารณาสภาวะธรรมต่าง ๆ ด้วยสติ
ปัญญา ศรัทธา ความเพียร ก็ทรงสอนแบบเดียวกันหมด เพราะสิ่งเหล่านี้มีเหมือนกัน
สติเป็นสิ่งที่ต้องได้รับการบำรุงเพื่อความสามารถแก่กล้า ปัญญาเพื่อความเฉลียวฉลาด
เช่นเดียวกัน ความขี้เกียจขี้คร้าน ความอ่อนแอ ความเถลไถล เหล่านี้เป็นเรื่องของ
กิเลสเหมือนกันหมดกับครั้งนั้นครั้งนี้ *ใครมีความขยันหมั่นเพียร ใครมีความอุตสาห
พยายาม ใครเป็นนักใคร่ครวญพิจารณาทั้งข้างนอกข้างในอยู่โดยสม่ำเสมอ
ด้วยความมีสติ ผู้นั้นจะก้าวไปได้เร็วผิดปกติอยู่มาก* หลักการดำเนินให้ดำเนินอย่าง
นี้

เราอย่าคาดอย่าหมายมรรคผลนิพพานว่าจะอยู่ในสถานที่ใด นอกจากจะสนใจ
ชุดค้นลงในวงแห่งสัจธรรมนี้ ให้รู้แจ้งเห็นจริงในความจริงทั้งหลาย ที่พระพุทธเจ้าทรง
ประกาศไว้เป็นเวลา ๒,๕๐๐ กว่าปีมาแล้วว่า ทุกข์ อริยสัจจ์ ทุกข์เป็นสภาพแห่งความ
จริงอันหนึ่ง สมุทัย อริยสัจจ์ สมุทัยก็เป็นความจริงอันหนึ่ง กิเลสมันก็เป็นความจริง
ของมัน มคฺค อริยสัจจ์ เครื่องดำเนินเพื่อแก้กิเลสต้นหาอาสวะประเภทต่าง ๆ ก็เป็น
ความจริงอันหนึ่ง นิโรธคือความดับสนิทแห่งทุกข์เพราะอำนาจแห่งมรรคทำหน้าที่โดย
สมบุรณ์แล้ว ก็เป็นธรรมของจริงอันหนึ่ง ให้ชุดค้นลงที่ตรงนี้

ไม่มีสิ่งใดที่จะกีดกันมรรคผลนิพพาน กาลสถานที่ไม่มีอำนาจเท่ากิเลสที่มีอยู่ภายในจิตใจของเรา เป็นธรรมชาติที่กีดกันมรรคผลนิพพาน เพราะฉะนั้นจงพาดพิงกิเลสทั้งหลายซึ่งเป็นสังขธรรมแต่ละอย่างๆ นั้นลงที่ดวงใจของเรา อันเป็นสถานที่อยู่แห่งกิเลสทั้งหลายนี้ด้วยมรรค คือ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา ซึ่งเป็นเรื่องของมรรค เอาให้ແหลกแตกกระจายลงที่ตรงนี้ คำว่านิโรธคือความดับทุกข์นั้นเป็นสิ่งที่จะแสดงตัวขึ้นมาตามอำนาจแห่งมรรคที่ทำหน้าที่ได้มากน้อยเพียงไร

ถ้ามรรคมีกำลังเต็มที่ คือ สติปัญญามีความเฉลียวฉลาดสามารถปราบกิเลสได้หมด คือโดยประการทั้งปวงไม่มีสิ่งใดเหลือแล้ว นิโรธคือความดับทุกข์ก็ดับสนิท เพราะกิเลสอันเป็นเหตุให้เกิดทุกข์นั้นดับไปแล้วอย่างสนิท ทุกข์จะออกมาจากไหน จะเกิดมาจากไหน เมื่อต้นเหตุของทุกข์ได้ดับไปแล้ว มันอยู่ที่ตรงนี้คืออยู่ที่กาย รวมลงแล้วอยู่ที่ใจ กายกับใจเป็นสิ่งที่เกี่ยวเนื่องกัน อุปาทานความยึดมั่นถือมั่นถือหมัด ไม่ว่าจะเป็นอวัยวะส่วนใดเป็นเรื่องสมุทัยของจิตทั้งนั้น เพราะอำนาจแห่งอุปาทาน อุปาทานสืบเนื่องมาจากความสำคัญผิด ความลุ่มหลง เพราะฉะนั้นจึงต้องแก้กันด้วยสติปัญญา มีศรัทธาหรือความเพียรเป็นเครื่องสนับสนุน ทำให้จริงให้จงอย่าทำหละหละ

เรามีบกพร่องตรงไหนให้ทราบว่า ความบกพร่องนั้นคือกิเลส อย่าเข้าใจว่าความบกพร่องนั้นเป็นของดี เป็นอรรถเป็นธรรม เช่นความทอดถอยความอ่อนแอ ความโง่งง ความขี้เกียจอ่อนแอเหล่านี้ ล้วนแล้วแต่เป็นบริษัทบริวารของกิเลสทั้งหมด ที่คอยกระซิบบกพร่องคอยกล่อมเราให้ปลั่งให้เปลวให้เคลิ้มกลับไปทั้งนี้ทั้งที่ทำความเพียรอยู่นั้น ล้วนแล้วตั้งแต่เป็นอุปายวิธีการของกิเลสทั้งหมด

ไม่ได้อยู่ที่ไหนกิเลส อยู่ที่ใจ ในขณะที่เรากำลังประกอบความพากเพียรอยู่นั้นแล กิเลสก็อยู่ในที่นั้นด้วย ถ้ามีสติตั้งตั้งอยู่เมื่อไร เรื่องของกิเลสต่าง ๆ ก็ไม่แสดงความรุนแรงขึ้นมามาก ถ้าจิตแยกออกจากองค์แห่งความเพียรเมื่อไรแล้ว พึงทราบว่ากิเลสทำหน้าที่แทนความเพียรโดยไม่ต้องสงสัย นี่เป็นสิ่งสำคัญ ผู้ปฏิบัติจงสังเกตอาการของจิตที่คิดปรุงแต่งในสิ่งต่างๆ ว่าเป็นเรื่องของสติปัญญา หรือเป็นเรื่องของกิเลสในขณะที่ประกอบความเพียร ส่วนมากมักจะเป็นเรื่องของกิเลสออกแสดงตัวเพ่นพ่านอยู่บนเวทีแห่งความเพียรของเรา

นั่งภาวนาจิตใจหาความสงบไม่ได้ก็เพราะกิเลสทำงาน จิตฟุ้งซ่านรำคาญ ทำให้ผลอผลอยู่เรื่อย ๆ นั้นละกิเลสมันมาตัดมารังควาน มาก็ดมาขวางให้สติปัญญาขาด

วรรคขาดตอน ผลที่จะพึงได้รับเป็นความสงบจึงไม่ค่อยปรากฏ เพราะกิเลสมาทำการกีดขวาง โดยที่เราไม่รู้รู้สึกตัวอยู่ในขณะที่เราประกอบความเพียร นั่งสมาธิภาวนาอยู่นั้น แล เดินจงกรมก็เหมือนกัน ถ้าจิตพลอดคิดส่งไปไหนและอารมณ์อันใด ร้อยทั้งร้อยเป็นอารมณ์ของสมุทัยคือกิเลสทั้งมวล แล้วเราจะหวังเอาผลคือความสงบเย็นใจหรือความเยือกเย็นมาจากไหน เมื่อมีแต่กิเลสทำหน้าที่ของตนอยู่บนความเพียรในท่าต่าง ๆ ในอิริยาบถต่าง ๆ ของเราแล้ว เราจึงควรคิดให้มากในสิ่งเหล่านี้

ธรรมของพระพุทธเจ้านั้นเราทราบแล้ว และเป็นความจริงเต็มส่วนอยู่แล้วว่าเป็นสิ่งที่เหนือกิเลส ธรรมของพระพุทธเจ้าเป็นสิ่งที่เหนือกิเลส ไม่เช่นนั้นไม่สามารถจะปราบกิเลสให้อยู่ในเงื้อมมือหรือให้สิ้นซากไปได้ เราจึงนำธรรมที่เหนือกิเลสนั้นเข้ามาใช้อยู่เสมอ เช่น สติปัญญา ความเพียรก็ให้เหนือกิเลส ความอดความทนก็ให้เหนือกิเลส สติที่ตั้งรักษาตัวเองก็ให้เหนือกิเลส ปัญญาอุบายเยือกเย็นต่าง ๆ ที่จะปลดเปลื้องสิ่งจอมปลอมคือกิเลสทั้งหลายออกไปนั้นก็ให้เหนือกิเลส เมื่อทุกสิ่งทุกอย่างที่เราพร้อมมูลไปโดยลำดับเหนือกิเลสอยู่โดยลำดับแล้ว กิเลสจะไม่มาทำงานบนเวทีแห่งความเพียรของเราได้เลย

ส่วนมากมีแต่กิเลสทำงานอยู่บนเวทีแห่งความเพียรของเราโดยที่เราไม่รู้รู้สึก เรามีแต่หมายลมหมายแล้งไปอย่างนั้นว่าเราทำความเพียร เดินจงกรมได้เท่านั้นชั่วโมง นั่งสมาธิภาวนาได้เท่านั้นชั่วโมง ประกอบความเพียรอยู่ในท่าต่าง ๆ ได้เท่านั้นชั่วโมง ได้เท่านั้นนาที เป็นแต่เพียงความคาดความหมาย ความคิดเอาลมๆ แล้งๆ หลักธรรมชาติแท้เราหาทราบไม่ว่า เวลาเท่านั้นชั่วโมงเท่านี้ชั่วโมงในความเพียรท่าต่าง ๆ นั้น มันล้วนแล้วแต่เป็นท่าความเพียรของกิเลสมาทำงานอยู่ในวงแห่งความเพียรของเรา ผลจึงไม่ค่อยปรากฏ นี่เป็นสิ่งที่เราควรจะคิดให้มาก

ผู้ต้องการธรรมให้เหนือกิเลสต้องได้ผลดีขึ้นเสมอ ต้องตั้งสติ ความเพียรหนุนตัวเองเข้าไปเสมอ ความอดความทนต้องให้เหนือกิเลส กิเลสจะทำให้อ่อนแอ จะทำให้ขี้แยะ จะทำให้อ่อนเปียกไปหมด ความเพียรต้องให้มีความเข้มแข็ง มีความขยัน มีความอดทน มีความเข้มแข็ง นี้แก้กันกับกิเลสประเภทนั้น ๆ ความซึมเซา ความไม่คิดอ่าน ความไม่เอาไหน ล้วนแล้วแต่เป็นโมหะคือกิเลสประเภทครอบงำให้มีมืดมิดปิดตา

ให้พยายามใช้สติปัญญาสอดส่องพิจารณาหาเหตุหาผล ทั้งใกล้ทั้งไกล แยกแยะ ด้วยความรู้สึกมีสติเป็นเครื่องกำกับการพิจารณาของตนอยู่เสมอ ชื่อว่าเราทำ

ความเพียรอยู่ในวงความเพียร ไม่ใช่กิเลสทำหน้าที่ของเขาอยู่ในวงความเพียร หรือบนเวทีความเพียรของเรา นี่เป็นหลักใหญ่ที่เราทั้งหลายจะพิจารณาให้ถึงใจ

ผู้ต้องการมีความเฉลียวฉลาดเพื่อปราบปรามกิเลสให้อยู่ในเงื้อมมือ ต้องผลิตความเฉลียวฉลาดให้ทันกับกลมายาของกิเลสซึ่งมีความแหลมคมมาก ในโลกธาตุนี้ไม่มีอุบายใดที่จะแหลมคมยิ่งกว่ากลมายาหรืออุบายของกิเลส ซึ่งเคยครองหัวใจสัตว์โลกมาเป็นเวลานาน นี่หัวใจเราก็เต็มไปด้วยสิ่งเหล่านี้อยู่แล้ว สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่ฉลาดเหนือหัวใจเรา จึงได้ครองหัวใจเรา

ที่นี่เราพยายามนำสติ ปัญญา ศรัทธา ความเพียรอันเป็นฝ่ายธรรมนี้เข้าไปชะล้าง เข้าไปกำจัด เข้าไปปราบปราม เข้าไปทำลาย ให้สิ่งเหล่านั้นสลายหายสูญไปโดยลำดับๆ จนกระทั่งไม่มีสิ่งใดเหลืออยู่ภายในจิตใจนั้นเลย เหลือแต่ธรรมล้วนๆ เป็นธรรมแท้ธรรมบริสุทธิ์ ธรรมโดยหลักธรรมชาติ เมื่อถึงขั้นนั้นแล้วเรายิ่งรู้เรื่องได้ชัดเจนว่า อ้อ การที่ความเคลื่อนไหวไปมาของจิตแต่ละอาการ ๆ นี้ ล้วนแล้วตั้งแต่เป็นเครื่องเชิดของกิเลสทั้งมวล กิเลสอยู่ฉากหลัง

ที่นี่พอกิเลสนั้นสิ้นไปแล้ว อาการใดแสดงออกก็เป็นไปตามหลักธรรมชาติของตน ชั้นนี้ก็เลยกลายเป็นชั้นอื่นล้วนๆ เพราะไม่มีสิ่งมาบังคับ นอกจากธรรมซึ่งเป็นเจ้าของ ธรรมเป็นเจ้าของก็ไม่ได้ยึดชั้นที่ ๕ นี้ว่าเป็นตน เราจึงจะเห็นได้ชัดว่าไม่มีสิ่งใดที่จะก่อกวนหรือยุแหย่ทำลายบีบคั้นให้ได้รับความทุกข์มากนัก นอกจากกิเลสเท่านั้น เมื่อกิเลสสิ้นลงไปจากจิตใจแล้ว ไม่มีอันใดที่จะมาทำลายเลย ไม่มีอันใดที่จะมาทำจิตให้กระเพื่อมไปด้วยความขุ่นมัวมั่วสุมหรือได้รับความทุกข์ความทรมาน มีแต่ความเป็นอิสระอยู่โดยลำพังตนเองโดยหลักธรรมชาติ เป็นอภิกาลจิต อภิกาลธรรม หากกาลสถานที่ไม่ได้ เป็นหลักธรรมชาติอยู่นั้นตลอดอนันตกาล

เพราะฉะนั้นท่านผู้ที่สิ้นจากสิ่งกดขี่บังคับ กลายมาเป็นจิตอิสระแล้วท่านจึงไม่หมายป้าช้า ไม่หมายการเกิดการตาย ไม่หมายสถานที่นั้นที่นี้ สูง ๆ ต่ำ ๆ ภาวนั้นชาตินี้อะไรท่านไม่หมาย เพราะท่านเจอความจริงความเหมาะสมความพอดี ความอิมพอเต็มหัวใจแล้ว ไม่ได้หิวโหยเหมือนอย่างแต่ก่อน เพราะอำนาจของกิเลสพาให้สัตว์โลกหิวโหยไม่มีความอิมพอเลย พอจิตได้เป็นอิสระเต็มที่ด้วยธรรม ธรรมกับจิตกลายเป็นอันเดียวกันแล้วจึงหมดความหิวโหย เป็นความพอตัวอยู่ตลอดเวลา ไม่คาดโน้นคาดนี้ อดีตอนาคต สถานที่นั้นที่นี้ ซึ่งเป็นเรื่องของสมมุติที่เคยหลอกมานาน เป็นอันว่าหมด

ปัญหาไปโดยสิ้นเชิง เหลือแต่หลักธรรมชาตีส้วนๆ นั้นแหละพระชัชฌาสนพทั้งหลายท่านเป็นอย่างนั้น

เวลาธาตุขันธ์สลายลงไปก็เป็นเรื่องของธาตุของขันธ์สลายตัวลงไป โดยที่ท่านทราบไว้รอบคอบหมดแล้ว ทราบไว้ตลอดทั่วถึงแล้วตั้งแต่ตรัสรู้แล้วโน้น บรรลุธรรมแล้วโน้น เมื่อถึงกาลเขาจะทำหน้าที่ตามความสัตย์จริงที่ได้ทราบไว้แล้วก็จะมีความปัญหาอะไร ปล่อยลงไปตามสภาพแห่งความสลายเพราะมาจากสิ่งผสม เมื่อผสมกันแล้วก็ต้องสลายจากความผสมนั้นลงไปสู่ธาตุเดิมของตน จิตผู้ไม่มีความบกพร่องต้องการสิ่งใดบรรดาสมมุติที่อยู่ในโลก แม้แต่ขันธ์ใดขันธ์หนึ่งเป็นต้น ย่อมเป็นจิตที่หายห่วงหายกังวล อนาลโย อยู่ด้วยความพอตัว ไม่ต้องพึ่งพิงอิงอาศัยอันใดอีกแล้ว เพราะทั้งหมดนั้นเป็นสมมุติทั้งหมด จิตนี้เป็นวิมุตติหลุดพ้นแล้ว จึงไม่เข้าไปเกี่ยวข้องหรือไม่ข้องแฉะกับบรรดาสมมุติใด ๆ ทั้งสิ้น เพราะได้รู้แจ้งแทงตลอดหมดแล้ว นี่คือผลแห่งการปฏิบัติทางด้านจิตตภาวนาของผู้มีความพากเพียรเต็มเม็ดเต็มหน่วย

จะไม่คาดไม่ถึงหมายถึงเรื่องภพเรื่องชาติว่าจะเกิดในสถานที่ใด พระพุทธเจ้าปรินิพพานไปนานแล้วหรือไม่นานเพียงใด จะไม่ไปยุ่ง นอกจากทำงานอยู่ในวงสังฆธรรมตามที่พระพุทธเจ้าทรงสอนแล้วอันเป็นธรรมของจริงแท้ ของจริงของแท้ ๔ อย่าง ทุกข์ดับไปแล้วเพราะสมุทัยดับไป ด้วยอำนาจของมรรคมีสติปัญญาเป็นสำคัญ นิโรธเป็นกิริยาอันหนึ่งแห่งความดับทุกข์เท่านั้น ผู้ที่รู้ว่าทุกข์ สมุทัย หรือนิโรธทำงานสำเร็จเสร็จสิ้นลงแล้วนั้นคือผู้บริสุทธิ์ ผู้นี้ไม่ใช่สังฆธรรม เป็นธรรมชาติที่เหนือสังฆธรรมนี้โดยประการทั้งปวง

เพราะสังฆธรรมทั้ง ๔ นี้ยังเป็นสมมุติ มรรคคือ ศีล สมาธิ ปัญญา ก็เป็นสมมุติ แต่เป็นสมมุติฝ่ายแก้ เป็นสมมุติฝ่ายปราบปรามสิ่งที่เป็นข้าศึกคือสมุทัย นิโรธก็เป็นสมมุติ ผู้ที่รู้ว่าทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ทำงานเสร็จโดยสมบูรณ์แล้วนั้น คือจิตที่บริสุทธิ์เต็มที่ ผู้นี้แลผู้หมดปัญหา หมดลงที่จิตใจไม่หมกมุ่นอยู่ที่ไหนนะ หมกมุ่นที่จิตใจนี้เป็นสำคัญ เพราะฉะนั้นจงพยายามถอดถอน รื้อถอน ปราบปรามสิ่งที่เป็นข้าศึกซึ่งหุ้มห่อปิดบังจิตใจให้มีมิติเปิดตานี้ออกให้สว่างกระจ่างแจ้ง ด้วยความพากเพียรมีสติปัญญาเป็นสำคัญ ที่จะสามารถทราบหรือสามารถทำลายสิ่งทั้งหลายเหล่านี้ได้ นี่เป็นจุดสำคัญของผู้บำเพ็ญ

เราเป็นนักปฏิบัติ เป็นพระ มีหน้าที่ที่จะรื้อถอนกิเลสตัณหาอาสวะออกจาก

จิตใจ ให้ถือว่างานนี้เป็นงานสำคัญสำหรับของพระ เป็นคูชีวิตจิตใจของเราแท้คือความเพียรเพื่อถอดถอนกิเลส เติบงกรรม นั่งสมาธิภาวนา เป็นงานที่ชอบธรรม เป็นงานที่ชอบยิ่ง เป็นงานที่เหมาะสมกับผู้มี ความมุ่งมั่นต่อความพ้นทุกข์ นอกจากนั้นเป็นกรณีพิเศษ มีหน้าซ้ายยังยื้อเข้ามาเป็นความกังวลและเป็นข้าศึกต่องานอันสำคัญนี้อีกด้วย จึงไม่ควรกังวลกับงานใด

เฉพาะอย่างยิ่งในพรรษาโดยเฉพาะวัดป่าบ้านตาดนี้ ได้เปิดโอกาสให้หมู่คณะ ประกอบความพากเพียรเต็มสติกำลังความสามารถของตน โดยไม่ให้มีงานใดเข้ามายุ่ง แม้แต่เวลาอื่น ๆ เราก็ระมัดระวังมาก งานหยาบอันจะทำลายงานละเอียด เช่น มรรคหยาบ เช่นว่าสั้มมากัมมันตะ งานหยาบจะทำลายสั้มมากัมมันตะอันเป็นงานละเอียด งานละเอียดคืองานประกอบความเพียรเพื่อชำระกิเลส งานนอกนั้นจัดนั้นทำนี้ยุ่งไปหมดนั้นเป็นงานกังวล เราจึงไม่ให้มีถ้าไม่จำเป็นที่จะต้องมีจริง ๆ

เพราะงานนี้เป็นงานสาระสำคัญแก่เรามากที่สุด พระพุทธเจ้าท่านได้หลุดพ้นจากทุกข์เพราะงานนี้ ผลของงานนี้คือความหลุดพ้นของพระพุทธเจ้า ผลของงานนี้คือความหลุดพ้นของสาวกทั้งหลายท่าน งานนี้หมายถึงงาน เติบงกรรม นั่งสมาธิภาวนา ถือ เกสา โลมา นขา ทันดา ตโจ และอาการ ๓๒ เป็นงานอันสำคัญพิจารณาคลี่คลายให้เห็นตามหลักความจริงทุกสัต์ทุกส่วน จะแยกเป็นทางอสุภะอสุภังก็รอบทิศ รอบด้านไม่สงสัย จะแยกเป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ในชั้นนี้ทั้ง ๕ นี้เต็มอยู่แล้วด้วย อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เป็นของจริงล้วน ๆ เป็นไตรลักษณ์ล้วน ๆ อยู่แล้ว นอกจากปัญญาไม่เกิดหรือปัญญาเซ่ออยู่เท่านั้นจึงไม่มองเห็นความจริงที่มีอยู่

เมื่อปัญญาได้ผลิตตัวขึ้นมาสมควรที่จะทราบความจริงที่มีอยู่แล้วทำไมจะไม่ทราบได้ ต้องทราบได้โดยสมบูรณ์ไม่ต้องสงสัย เมื่อทราบ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ทั้งธาตุทั้งชั้นนี้ ทั้งสิ่งที่แทรกอยู่ภายในจิตหรือซึมซาบอยู่ภายในจิต ผังจมอยู่ภายในจิตว่าเป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ด้วยกันแล้ว เป็นสิ่งที่ควรสลัดปิดทิ้งโดยประการทั้งปวงด้วยกันแล้ว สิ่งเหล่านี้ย่อมจะสลายลงไปด้วยอำนาจของปัญญาเช่นเดียวกันหมด

จึงขอให้ท่านทั้งหลายมีความมั่นใจต่อการประพฤติปฏิบัติ หน้าที่การงานของตนอันเป็นความเหมาะสมแล้วนี้ ให้มีความเจริญด้วยความพากเพียร ด้วยสติปัญญา ศรัทธาความเพียรของตนอย่าได้ลดละ ให้ถือว่านี่เป็นที่พึ่งของเราแท้ นอกนั้นไม่ใช่ที่พึ่ง แม้แต่ร่างกายยังพึ่งมันไม่ได้ วันหนึ่ง ๆ มันรบกวนเราขนาดไหนเห็นไหม เราไม่

สังเกตบ้างหรือ เดี่ยวหิวเดี่ยวกระหายเดี่ยวเจ็บนั้นปวดนี้ ครอบงำตลอดเวลา ทั้งหลับทั้งนอนทั้งกินทั้งขับทั้งถ่าย ล้วนแล้วแต่เป็นการครอบงำของธาตุของชั้น

ถ้าสติปัญญาได้อยู่แล้ว จะทราบความสัมพันธ์แห่งการครอบงำนี้อยู่ตลอดเวลา แล้วไหนจะมาถึงว่าเป็นเราเป็นของเรา พอจะภาคภูมิใจกับสิ่งเหล่านี้ นอกจากจิตที่จะถอนตัวออกจากความห่วงใยพัวพันนี้ โดยบริสุทธิ์พุทธโธแล้วเป็นเอกสิทธิ์ เป็นอิสระเสรีภายในตนเท่านั้น ไม่มีอย่างอื่นที่เราจะเป็นที่มั่นใจ มีเท่านั้นเป็นหลักแห่งความมั่นใจของเรา จึงขอให้ท่านทั้งหลายมีความตั้งอกตั้งใจ

การแสดงธรรมก็หยุดเพียงแค่นี้

พูดท้ายเทศน์

อุบายวิธีการใดที่ได้สอนลงไปนั้นนะ เราเป็นที่แน่ใจ สอนด้วยความแน่ใจ ให้ปฏิบัติได้เลย เราไม่สงสัยในการสอนหมู่เพื่อนว่าเห็นจะเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ เราแน่ใจทุกบททุกบาท ทุกอุบายวิธีการที่ได้เคยปฏิบัติและได้เคยผ่านมาแล้วประจักษ์ใจนำมาสอนหมู่เพื่อน จึงกล้าพูดได้ตามที่ได้ผ่านมาแล้วนั้น การต่อสู้กับกิเลสถ้าเราไม่ได้ผ่านมาเสียก่อนนี่ลำบากมาก จึงต้องอาศัยผู้ที่ได้ผ่านมา เช่น ครูบาอาจารย์ท่านเคยปฏิบัติเป็นที่เข้าใจมาเรียบร้อยแล้ว ท่านสอนเราจุดไหนถูกๆ ให้เรายึดหลักนั้นไว้อย่าให้เคลื่อนคลาด นี่เป็นหลักสำคัญทีเดียว

ในโลกอันนี้ไม่มีอันใดไม่มีสิ่งใดที่จะลำบาก ที่จะต่อสู้ยากยิ่งกว่ากิเลส เพราะกิเลสมันเหนียวเราอยู่แล้วโดยปกติ ธรรมเราฟังจะมีมาจะไปเหนือกิเลสได้ยังไง จึงต้องผลิตขึ้นเรื่อยๆ ความเพียรผลิตขึ้นจนเหนือกิเลส สติปัญญาผลิตขึ้นให้เหนือกิเลส เมื่อเหนียวแล้วกิเลสก็ลดลงไปๆ ทีแรกนี้เดินไปที่ตรงไหนถ้าหากเราเทียบทางด้านวัตถุ มีแต่ขวากแต่หนามเต็มไปหมดจนหาที่เหยียบย่างเท้าลงไปไม่ได้นั่นแหละ มันเต็มไปด้วยขวากด้วยหนามคือกิเลส ความเพียรจะในทำได้อริยาบถได้ก็ตามมันมีแต่กิเลสช่องสุ่มอยู่ตลอดเวลา จนหาที่เหยียบธรรมลงไม่ได้โน่นนะ

เราจะทราบได้เมื่อสติปัญญามันทันกัน พอทันกันแล้วเราก็รู้ฤทธิ์ของมันและกันที่มันมีวิธีหลบลีกปลีกตัวและต่อสู้กันด้วยอุบายต่างๆ ได้เป็นลำดับๆ จนกระทั่งถึงสติปัญญาเกรียงไกรแล้วที่นี้กิเลสหมอบ หมอบนั้นไม่ใช่อะไรเป็นอุบายของมันเหมือนกันนะ คือกิเลสหมอบนั้นนะ อุบายของมันมันหลบลีกจาก ไม่ใช่มันหมอบกลัวเรา

นะ มันหลบฉาก แล้วค้ายี่เยี่ย นี่ก็เป็นงานอันหนึ่งของสติปัญญาขั้นนี้ ขั้นอัตโนมัตติ ชั้นหมუნตัวไปเองไม่อยู่เฉยๆ มันหมუნของมัน มันหมუნค้ายี่เยี่ยชุดค้นหา เหมือนกับว่ากิเลสมันสิ้นไปเลยนั่นนะ มันไม่ได้สิ้นนะ

ถ้ายังไม่ประกาศเป็น สหุทธิภูมิโก ขึ้นเมื่อไรแล้วเราจะลงใจไม่ได้ เรื่องกิเลสแหลมคมขนาดนั้น เฉพาะอย่างยิ่งราคาจะเป็นสำคัญมาก นี่เคยปฏิบัติมาแล้วหมอบราบทีเดียว จนกระทั่งเกิดความกล้าหาญชาญชัย เอ้า จะให้มีแต่ผู้อย่างสำคัญ ๆ ทั้งนั้นรุ่มเป็นตับอยู่นี่นะ เราจะเดินบุกเข้าไปนี่ไม่ให้ความกำหนดยินดีอะไรเลย นู่นนะมันอาจหาญขนาดนั้น นั่นไม่ใช่มันหมุดนะ ไม่สิ้นนะ มันกล้าหาญ นั่นมันหลบฉากเราไม่รู้ เมื่อเราพลิกไปพลิกมาหาทำหาทางหลายตลบทบทวนด้วยอุบายปัญญาของเรา มันโผล่ขึ้นมาจนได้ ฟาดกันลงไป เอ้า ถ้ามันลงจริงจังของมันแล้วไปทดลองกันทำไม กล้าหาญไปหาประโยชน์อะไร ความกล้าหาญมันก็ผิด นั่น แต่มันถูกในขั้นนั้น

เวลาผ่านไปแล้วรู้ความกล้าหาญก็เป็นบ้ำอันหนึ่งเหมือนกัน บ้ำกลัวแล้วก็บ้ำกล้า บ้ายินดีแล้วบ้ายินร้าย มันเป็นคู่กันเลย พอมันเต็มทีของมัน เป็น สหุทธิภูมิโก เต็มตัวแล้วทดลองอะไร นั่นมันถึงตายตัว มันรู้ พระพุทธเจ้าบอกแล้ว ท่านแสดงไว้แล้วว่า สหุทธิภูมิโก ๆ ฟังซิ ประจักษ์โดยลำดับ ๆ ประจักษ์เต็มที่ก็ต้องเต็มที่ ถึงขั้นธรรมเต็มที่ก็ต้องเต็มที่ เอาให้มันจริงมันจังอย่างนั้นซิ ฟาดมันสะบัดหันแหลกลงไป

ปัญญาละสำคัญ ให้ใช้เสมอเนะปัญญา ปัญญากับสมาธิเป็นคู่เคียงกันไป อย่าคอยแต่ว่าสมาธิเท่านั้นเท่านั้นแล้วถึงจะใช้ปัญญา สมาธิมีเท่าไรก็เป็นสมาธิเท่านั้นไม่เกิดปัญญาได้เลย เราเคยเป็นมาแล้วกล้าพูดเต็มที่ ติดสมาธิมากี่ปี จนจะเอาสมาธิเป็นมรรคผลนิพพานเลย นั่นมันหลงขนาดไหน แต่พอแยกออกมาจากสมาธิมาเดินถึงขั้นปัญญานี้มันหมุนตัวเลย เพราะมันอิมัตว์แล้วนี่จิต มันไม่ยุ่งกับอะไร พามันนอนจมอยู่เหมือนหมูเฉย ๆ นี่ พอปัญญาออกแล้วมันก็ก้าวของมันเรื่อย ยิ่งถึงขั้นละเอียดสุดนั้นมันยิ่งละเอียด เหมือนกับน้ำซบน้ำซึมทีเดียว ปัญญาที่แบบนั้น อวิชชามันก็แบบนั้นเหมือนกัน หลบฉากกันอยู่ใกล้ ๆ ไม่ไกลแหละ อยู่ในจิตดวงเดียวกันนั่นแหละ จนมันหลงใต้อันละ เวลาารู้อย่างเต็มที่แล้วอวิชชาที่ดับสลายหายซากไปในขณะนั้น
